

dr hab. Grażyna Anna Ciepiela, prof. UPH
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Przyrodniczy
Zakład Turystyki i Rekreacji

Recenzja

pracy doktorskiej mgr **Beaty Prukop**

pt. „*Uwarunkowania przyrodnicze, ekonomiczne i społeczne rozwoju agroturystyki na obszarze Bieszczadów*”

Recenzję wykonano na zlecenie Rady Wydziału Agrobioinżynierii Uniwersytetu

Przyrodniczego w Lublinie oraz

Dziekana, prof. dr hab. Krzysztofa Kowalczyka

Praca doktorska została wykonana pod kierunkiem prof. dr hab. Bogusława Sawickiego

1. Ocena problematyki badawczej

Geneza agroturystyki sięga połowy XIX wieku. Jednakże dopiero u progu ostatniego dziesięciolecia ubiegłego wieku przyjmowanie przez rolników pod swój dach mieszkańców miast na wypoczynek przekształciło się w zorganizowaną formę działalności agroturystycznej. Przyczyniły się do tego przemiany systemowo-ustrojowe zapoczątkowane w naszym kraju po 1989 roku oraz związany z nimi kryzys w sektorze rolniczym, który osłabił kondycję finansową indywidualnych gospodarstw rolnych. Głównie trudna sytuacja ekonomiczna szczególnie niewielkich, tradycyjnych gospodarstw rolnych stanowiła motyw przewodni dla właścicieli do podejmowania różnych form działalności pozarolniczej. Przykładem takiej działalności jest agroturystyka.

Obecnie agroturystyka stanowi integralny element zrównoważonego rozwoju wsi, optymalnego wykorzystania walorów przyrodniczych oraz aktywizuje środowisko wiejskie w kierunku zachowania dziedzictwa kulturowego. Jest wspierana przez finansowe instrumenty strukturalne, oferujące dofinansowania inwestycji agroturystycznych. W strategicznych dokumentach polityki rozwoju kraju agroturystyka jest traktowana jako instrument sprzyjający tworzeniu na wsi miejsc pracy i nowych źródeł dochodu, a tym samym przyczynia się do restrukturyzacji i modernizacji obszarów wiejskich

Rozwój agroturystyki, jest determinowany wieloma czynnikami, przez co jest bardzo zróżnicowany w zależności od regionu Polski. Zróżnicowanie oferty agroturystycznej na krajowym rynku jest konsekwencją różnej siły i formy zachowań przedsiębiorczych mieszkańców, a także różnych doświadczeń społeczności lokalnej w kwestii inicjowania aktywności gospodarczych. Nie bez znaczenia jest także różna sytuacja ekonomiczna, która

wynika z uwarunkowań historycznych, ale także z prowadzonej polityki władz samorządowych oraz nierównomiernego poziomu otwartości mieszkańców wsi na nowe wyzwania wynikające z wolnego rynku. Jednakże do najważniejszych czynników warunkujących rozwój agroturystyki w regionie zalicza się naturalne walory i zasoby środowiska oraz występowanie atrakcyjnych turystycznie obszarów wiejskich z różnorodnością krajobrazu związanego z rozdrobnioną strukturą agrarną, tradycyjnymi metodami produkcji rolniczej i zasobami dziedzictwa kulturowego wsi.

Przykładem regionu geograficznego wyróżniającego się bogatymi turystycznymi walorami przyrodniczymi i kulturowymi są Bieszczady. W związku z tym podjęcie przez Autorkę recenzowanej pracy szczegółowych badań nad uwarunkowaniami przyrodniczymi, ekonomicznymi i społecznymi rozwoju agroturystyki na terenie Bieszczadów należy uznać za uzasadnione. W niniejszym opracowaniu uwzględniono wycinkową problematykę wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich poprzez badania nad czynnikami sprzyjającymi jak i blokującymi rozwój gospodarstw agroturystycznych w na obszarze Bieszczadów.

2. Formalna analiza rozprawy

Dysertacja została przygotowana zgodnie z wymogami stawianymi tego typu opracowaniom. Składa się z pięciu głównych rozdziałów podzielonych łącznie na 35 podrozdziałów pierwszego rzędu. Całe opracowanie jest bardzo obszerne. Obejmuje 260 stron standardowego tekstu (łącznie z tabelami, rysunkami, fotografiami, wykazem piśmiennictwa, spisem tabel, rycin, fotografii i aneksem). Integralną część rozprawy stanowi kwestionariusz ankiety.

Kolejność rozdziałów i struktura podziału treści jest prawidłowa. Jednakże mankamentem jest nieprawidłowe umieszczenie niektórych informacji w tekście w pracy. Dotyczy to rysunku 15, na którym przedstawiono mapkę województwa podkarpackiego z zaznaczonymi na niej badanymi powiatami. Rysunek ten znajduje się w rozdziale „Charakterystyka badanego obszaru”, w podrozdziale „Lokalizacja”, a moim zdaniem, powinien być zamieszczony w rozdziale „Metodyka badawcza”. Podobna uwaga dotyczy także zamieszczonego w podrozdziale „Lokalizacja” wykazu badanych gmin, wraz z ich powierzchnią oraz wykresów nr 5 i 6, które powinny znajdować się w rozdziale „Wyniki badań i dyskusja”, w podrozdziale „Lokalizacja badanych gospodarstw agroturystycznych”. Ponadto, uważam, że tytuł podrozdziału „Lokalizacja” jest nieadekwatny do jego treści, która dotyczy głównie ogólnej charakterystyki Bieszczadów i powinien brzmieć inaczej np. Ogólna charakterystyka Bieszczadów.

Wykaz piśmiennictwa obejmuje 292 pozycji w tym 16 (5,5%) anglojęzycznych prac zagranicznych autorów oraz strony internetowe, akty prawne, dokumenty strategiczne i materiały kartograficzne. Należy podkreślić, że liczba wykorzystanych w pracy pozycji literatury i innych źródeł informacji jest imponująca, poza tym 61 prac (21%) to opracowania najnowsze (z ostatnich 7 lat).

Materiał faktograficzny zamieszczony w pracy jest bardzo bogaty, a dokumentacja tabelaryczna i graficzna jest sporządzona prawidłowo i przedstawiona w sposób jasny, przejrzysty i estetyczny. Uzyskane w pracy wyniki badań zostały zamieszczone w 34 tabelach oraz zaprezentowane na 51 wykresach i 24 rysunkach. Na podkreślenie zasługuje wyjątkowo staranne przedstawienie tak licznych wyników w formie barwnych wykresów i fotografii oraz przejrzystych dla czytelnika tabel.

3. Merytoryczna analiza rozprawy

Celem głównym rozprawy doktorskiej było szczegółowe rozpracowanie przyrodniczych, ekonomicznych oraz społecznych uwarunkowań rozwoju agroturystyki na obszarach wiejskich regionu bieszczadzkiego wraz z uwzględnieniem oceny istniejącego potencjału związanego z wyżej wymienionym rodzajem turystyki oraz wskazanie perspektyw i kierunków dalszego jej rozwoju. W ramach tak sformułowanego celu badawczego wyodrębnione zostały cele szczegółowe. Ponadto, na podstawie dotychczasowego stanu wiedzy w zakresie realizowanego tematu postawiono hipotezę badawczą.

Badania przeprowadzono w latach 2015-2016 we wszystkich gminach powiatu bieszczadzkiego (gm. Ustrzyki Dolne, Lutowiska, Czarna) i we wszystkich gminach powiatu leskiego (gm. Cisna, Solina, Baligród, Lesko, Olszanica). Badaniami objęto 278 gospodarstw agroturystycznych, co stanowiło 65,1% wszystkich tego typu gospodarstw, zarejestrowanych w urzędach wymienionych gmin. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety, skierowany do właścicieli gospodarstw. Badaniami objęto także 180 turystów wypoczywających w analizowanych gospodarstwach. Ponadto, przeprowadzono wywiad bezpośredni z 17 urzędnikami pracującymi w urzędach badanych gmin z 26 przedstawicielami lokalnych stowarzyszeń, wspierających rozwój turystyki w regionie.

W prowadzonych badaniach zastosowano metodę obserwacji, sondażu diagnostycznego, a w tym technikę wywiadu standaryzowanego, technikę ankietową oraz technikę analizy dokumentów. Uzyskane w pracy wyniki poddano analizie statystycznej. Zależność badanych cech analizowano za pomocą współczynnika korelacji Pearsona. Zastosowano także test zgodności χ^2 (ci-kwadrat) i współczynnik V Cramera.

W pracy dokonano także oceny funkcji turystycznej poszczególnych gmin za pomocą sześciu wskaźników (wskaźnik wykorzystania pojemności noclegowej, wskaźnik Baretje'a-Deferta, wskaźnik Deferta, wskaźnik Schneidera, wskaźnik Charvata, wskaźnik gęstości bazy noclegowej).

Dobór metod badawczych i materiałów źródłowych oraz technik prowadzenia badań jest prawidłowy.

Teoretyczna część pracy, zawarta w rozdziale pt. „Przegląd piśmiennictwa”, jest obszerna, zajmuje 69 stron, co stanowi 28,8% całej pracy (bez spisu tabel i aneksu) i jest podzielony na 10 podrozdziałów, które łącznie wiążą się tematycznie z prowadzonymi przez Autorkę badaniami. Rozdział ten jest opracowany poprawnie, w oparciu o liczne i dobrze dobrane pozycje piśmiennictwa, jednakże uważam, że niektóre podrozdziały można było opracować zwięźle, a niektóre, tak jak podrozdział 1.7 i 1.8 połączyć w jeden, bowiem w obu omawiana jest podaż i popyt usług agroturystycznych. Drobną uwagę dotyczy także braku ciągłości w opisie w podrozdziale 1.5, dotyczącym roli organizacji pozarządowych w rozwoju agroturystyki. Na stronie 30, Autorka opisując działalność stowarzyszeń agroturystycznych urywa rozpoczętą myśl i przechodzi do omawiania roli Polskiej Organizacji Turystycznej, po czym na stronie 32 wraca do tematu stowarzyszeń agroturystycznych, a na stronie 33 kontynuuje temat dotyczący POT. Pomimo wyżej wymienionych uchybień należy uznać, że całość pracy stanowi cenny i duży zbiór wiedzy z zakresu agroturystyki.

W rozdziale zatytułowanym „Charakterystyka badanego obszaru” opisano wiele ważnych cech, charakteryzujących rozwój gospodarczy i społeczny regionu bieszczadzkiego. Rozdział ten jest bardzo szczegółowo opracowany. Obejmuje 61 stron (25,4%). Jednakże, moim zdaniem, najlepiej pod względem merytorycznym, opracowane są podrozdziały dotyczące: demografii, uwarunkowań ekonomiczno-politycznych, rolnictwa i infrastruktury technicznej. W tych podrozdziałach Autorka porównuje badane powiaty pod względem analizowanych cech, prezentując w formie graficznej i tabelarycznej własne opracowanie danych uzyskanych z różnych urzędów i pochodzących z innych źródeł. Tak przedstawiona charakterystyka daje możliwość oceny, który z powiatów jest bardziej predysponowany do pełnienia funkcji turystycznych. W omawianym rozdziale opisano także walory przyrodnicze i kulturowe Bieszczadów. W mojej opinii opis ten jest zbyt ogólny, bowiem odnosi się do całego regionu nie uwzględniając zróżnicowania tych walorów w poszczególnych jego zakątkach. Dlatego nie wiadomo czy badane powiaty i gminy różniły się pod tym względem. Można było przynajmniej wypisać, np. w tabeli, osobliwości przyrodnicze i kulturowe poszczególnych gmin. Szkoda także, że Autorka nie dokonała oceny badanych gmin pod

względem atrakcyjności przyrodniczej. Wymierna ocena walorów przyrodniczych, określona wybraną metodą bonitacji punktowej, dałaby możliwość zbadania związku pomiędzy atrakcyjnością gminy a liczbą zlokalizowanych w niej gospodarstw agroturystycznych. Być może zależność tych cech jest istotnie dodatnia, co byłoby zgodne z opinią innych badaczy, spotykaną w literaturze przedmiotu, według której pierwszoplanowym elementem zainteresowania turysty, wypoczywającego na wsi, są walory przyrodnicze. Są one także najważniejszym czynnikiem kształtującym podaż i popyt usług agroturystycznych.

Najważniejszą część pracy stanowi rozdział zatytułowany „Wyniki badań i dyskusja”, który obejmuje 74 stron. Autorka prezentuje w nim liczne wyniki badań własnych w formie jasnych, czytelnych i starannie opracowanych tabel i wykresów oraz szczegółowo je opisuje i w większości poprawnie analizuje, dążąco do zrealizowania założonych celów pracy i weryfikacji postawionej hipotezy. Analiza statystyczna, wykonana dla niektórych badanych cech, podnosi przejrzystość i wiarygodność dysertacji oraz ułatwia interpretację wyników i wnioskowanie. Wyniki badań zostały podzielone tematycznie i zamieszczone w poszczególnych podrozdziałach. Interesującym elementem, analizowanym w tym rozdziale, jest ocena badanych gmin pod względem pełnienia funkcji turystycznej. Ocena ta jest bardzo ważna z punktu widzenia realizacji celu pracy. Dokonano jej w oparciu o 6 wskaźników, które wyliczono na podstawie danych zebranych w badaniach ankietowych. Najlepiej w tej ocenie wypadła gmina Solina, Cisna i Lutowiska. Natomiast najniższe wartości analizowanych wskaźników odnotowano dla gminy Olszanica, co wskazuje, że potencjał turystyczny tej gminy jest niewielki. W dalszej części tego rozdziału Autorka omawia położenie badanych gospodarstw względem wybranych atrakcji turystycznych, charakteryzuje właścicieli tych gospodarstw pod względem płci, wieku, wykształcenia, znajomości języków obcych, i przynależności do stowarzyszeń agroturystycznych. Analizuje także motywy, jakimi kierowali się respondenci podejmując działalność agroturystyczną. Każde z tych zagadnień jest dobrze opracowane, zarówno pod względem formy jak i treści.

Agroturystyka jest nierozdzielnie związana z gospodarstwem rolnym. Ta forma działalności pozarolniczej jest domeną małych i średnich obszarowo gospodarstw, w których dochody z produkcji rolniczej są niewystarczającym źródłem utrzymania rodziny rolniczej. Aspekt wielkości gospodarstw agroturystycznych oraz struktura użytkowania gruntów w gospodarstwie i profil produkcji rolniczej był także analizowany przez Autorkę pracy. Badała Ona również związek pomiędzy liczbą gospodarstw agroturystycznych w gminie, a strukturą użytkowania gruntów oraz liczbą gospodarstw rolnych o areale od 3 ha do 5 ha. Na tej podstawie Autorka stwierdza, że ankietowane gospodarstwa w powiecie bieszczadzkim posiadały istotnie większą powierzchnię użytków rolnych niż w powiecie leskim, a liczba

gospodarstw agroturystycznych w gminie jest istotnie dodatnio skorelowana z liczbą gospodarstw rolnych o powierzchni od 3 ha do 5 ha. Natomiast lokalizacja gospodarstw w obrębie gminy była uzależniona od odległości od wybranych walorów turystycznych. Istotnie najwięcej gospodarstw było położonych w odległości mniejszej niż 5 km od akwenów wodnych i obszarów prawnie chronionych.

Poszukiwanie przyczyn zróżnicowania liczby gospodarstw agroturystycznych w gminie było jednym z kluczowych zadań, jakiego podjęła się Autorka pracy. Temu zagadnieniu poświęcony jest także podrozdział oznaczony numerem 6.6., w którym udowodniono, że większą bazę agroturystyczną miały te gminy, które posiadały także większą liczbę innych obiektów noclegowych i miejsc noclegowych. Badanie związku pomiędzy wyżej wymienionymi cechami, za pomocą współczynników korelacji Pearsona, wykazało, że istnieje wysoka, dodatnia zależność tych cech. Daje to podstawę do stwierdzenia, że lepsze zagospodarowanie turystyczne gminy, poprzez tworzenie innej niż gospodarstwa agroturystyczne bazy noclegowej i towarzyszących jej obiektów infrastruktury turystycznej jest motorem napędowym rozwoju agroturystyki. W podrozdziale tym analizowano także zmiany w liczbie gospodarstw agroturystycznych w badanych gminach w okresie 7 lat (2010-2016). Z przedstawionych tutaj danych wynika, że począwszy od 2014 roku zanotowano spadek liczby gospodarstw we wszystkich gminach. Zdaniem Autorki, przyczyną tego stanu rzeczy mogło być znaczne podwyższenie opłat wywozu nieczystości z gospodarstw agroturystycznych, wprowadzone na całym obszarze Bieszczadów.

Nieodłącznym elementem badań z zakresu agroturystyki są zagadnienia dotyczące źródeł finansowania inwestycji związanych z organizowaniem usług turystycznych w gospodarstwie rolnym, wysokości poniesionych nakładów, cen usług turystycznych i przychodów z działalności turystycznej. Zagadnienia te są też analizowane w ocenianej pracy w podrozdziałach (4.7; 4.9; 4.11). Moim zdaniem powinny być one zamieszczone razem, w tym samym podrozdziale. Autorka zwraca uwagę, że tylko 12 właścicieli gospodarstw (4,3%), w całym okresie swojej działalności, skorzystało z dofinansowania z funduszy unijnych, chociaż koszt na inwestycje agroturystyczne, w wysokości powyżej 20000 zł poniosło 10,8% badanych. Nie wiadomo z czego wynikało tak małe wykorzystanie tych funduszy, bo Autorka nie wyjaśnia przyczyn tej sytuacji. Efekty ekonomiczne działalności agroturystycznej są w niniejszej pracy wyrażone, między innymi, rocznym przychodem z usług turystycznych. Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że przychód turystyki wahał się w przedziale 5-38 tys. zł. Najwięcej gospodarstw (28,4%) uzyskało przychód od 5 tys. do 10 tys. zł i prawie taki sam odsetek badanych (27,3%) wskazał, że ich przychód z agroturystyki mieścił się w przedziale 10-15 tys. zł. Wysokość przychodu z

działalności agroturystycznej zależy, w dużej mierze, od ceny świadczonych usług turystyczny. Autorka stwierdza, że ceny noclegu w badanych gospodarstwach były zróżnicowane w zależności od lokalizacji gospodarstwa i były wyższe w gminach atrakcyjniejszych pod względem walorów turystycznych. Uważam, że nie ma podstaw do takiego stwierdzenia, ponieważ nie wiadomo w jakim stopniu badane gminy różniły się między sobą pod względem atrakcyjności turystycznej i które z nich były najbardziej atrakcyjne.

Podrozdział 4.8. jest poświęcony ofercie turystycznej badanych gospodarstw. Autorka odnosi się tutaj, między innymi, do usług gastronomicznych, podając jaki procent gospodarstw w poszczególnych powiatach świadczy te usługi i w jakiej formie. Brak jest jednak wyjaśnienia dlaczego 32% badanych w powiecie leskim i 20% w powiecie bieszczadzkim nie oferuje żadnych posiłków swoim turystom. W wyżej wymienionym podrozdziale opracowano także, w formie graficznej i opisowej, usługi rekreacyjne organizowane w badanych gospodarstwach. Z zamieszczonych danych wynika, że badani organizatorzy agroturystyki nie wykazywali zbyt dużo inicjatywy, aby zagospodarować czas wolny turysty. Bazowali oni głównie na walorach przyrodniczych Bieszczadów, które przyciągają turystów z Polski i z zagranicy i są największą atrakcją na tym terenie. Odnosząc się do charakterystyki produktu turystycznego w badanych gospodarstwach agroturystycznych należy zauważyć, brak w pracy informacji o wielkości bazy noclegowej (liczba pokoi, liczba miejsc noclegowych) i standardzie zakwaterowania, który ma znaczny wpływ na popyt na usługi agroturystyczne. Niezgodne, z preferencjami współczesnego agroturysty zorganizowanie i wyposażenie baza noclegowej może być przyczyną niskiego wykorzystania miejsc noclegowych, co w konsekwencji może spowodować rezygnację z prowadzenia usług turystycznych w gospodarstwie rolnym. Być może niska jakość usług agroturystycznych, świadczonych w badanych gminach, przyczyniła się do zmniejszenia liczby gospodarstw na ich terenie, o czym napisano w podrozdziale 6.6.

W kolejnych podrozdziałach Autorka analizuje formy promocji gospodarstw, przeciętną długość pobytu turystów w gospodarstwie i wymienia grupy docelowe odwiedzające badane gospodarstwa. Podrozdziały te są opracowane poprawnie.

W celu rozpoznania ekonomicznych i społecznych uwarunkowań rozwoju agroturystyki na obszarze Bieszczadów zebrano wśród właścicieli ankietowanych gospodarstw opinie na temat korzyści, jakie daje agroturystyka dla jej organizatorów, barier ograniczających rozwój tej formy turystyki i na temat zadań, które powinny być wykonywane przez samorządy lokalne na rzecz rozwoju agroturystyki w regionie. Dodatkowo, skierowano pytanie do urzędników badanych gmin i przedstawicieli lokalnych stowarzyszeń,

dotyczące pomocy udzielanej przez samorządy i stowarzyszenia właścicielom gospodarstw agroturystycznych. Uzyskane w badaniach opinie zostały zeprezentowane na przejrzysto opracowanych wykresach i poddane analizie tekstowej, z której wynika, że agroturystyka przynosi wiele korzyści dla rolników, jednakże najważniejsze z nich to wzrost dochodów (68% gospodarstw zwiększyło swój dochód roczny o 25%) i zagospodarowanie pomieszczeń. Natomiast za główną barierę rozwoju tej formy turystyki w regionie, respondenci uznali brak pomocy ze strony samorządów, a jako barierę ograniczającą wewnętrznie rozwój gospodarstwa wskazali jego lokalizację i istniejącą w turystyce sezonowość. Ponadto, zdecydowana większość badanych rolników uważała, że działania władz lokalnych na rzecz rozwoju agroturystyki w regionie powinny się głównie przejawiać w poprawie infrastruktury technicznej (dotyczy przede wszystkim jakości dróg), organizowaniu szkoleń i kursów dla kwaterodawców oraz organizowaniu imprez kulturalnych. Badani urzędnicy twierdzili natomiast, że właściciele gospodarstw agroturystycznych otrzymują od samorządów i stowarzyszeń pomoc, głównie poprzez promowanie gospodarstw na stronie internetowej tych instytucji, a także poprzez organizowanie kursów i konkursów dla kwaterodawców. Tok narracji w tej części pracy zasługuje na wysoką ocenę.

Przeprowadzone przez Autorkę pracy badania obejmowały także grupę turystów (195 osób) wypoczywających w analizowanych gospodarstwach. Uzyskane w tych badaniach dane wskazują jaki odsetek turystów, według wieku, wykształcenia i miejsca zamieszkania odwiedza ankietowane gospodarstwa. W tej części pracy zawarte są informacje na temat segmentacji rynku usług agroturystycznych. Wiedza ta jest szczególnie potrzebna organizatorom agroturystyki, gdyż odpowiednia znajomość profilu konsumentów oraz zdiagnozowanie ich oczekiwań w odniesieniu do świadczonych w gospodarstwie agroturystycznym usług sprzyja rozwojowi tej działalności.

Przedstawiona w pracy analiza SWOT dla badanych gospodarstw i ich otoczenia uwzględnia zarówno czynniki stymulujące, jak i ograniczające rozwój agroturystyki. Autorka wymienia wiele mocnych stron gospodarstw i ich otoczenia, jednakże lista słabych stron i problemów, które należy rozwiązać w badanych gospodarstwach i na obszarze całych Bieszczadów jest znacznie dłuższa. Szanse, jakie stwarza agroturystyka, według przedstawionej analizy SWOT, są wymierne i bardzo istotne, zarówno dla rolników świadczących usługi turystyczne, jak i dla rozwoju ekonomiczno-społecznego regionu bieszczadzkiego. Jednakże, w analizie tej, pokazano dwie strony medalu, wymieniając także zagrożenia jakie niesie ze sobą rozwój agroturystyki. Niniejsza analiza jest opracowana bardzo szczegółowo. Pokazuje ona realia działalności agroturystycznej w badanych gminach,

wskazując jednocześnie, jakie nowe działania należy podjąć, aco należy zmienić lub naprawić, aby zapewnić dalszy rozwój agroturystyki na obszarze Bieszczadów.

Cały złożony tok rozważań, przeprowadzony na bardzo bogatym materiale Autorka zamyka w podsumowaniu i 8 wnioskami. W treści tego rozdziału można znaleźć odniesienie do wszystkich założonych celów i hipotezy badawczej.

W pracy występują nieliczne błędy językowe i niepoprawne określenia takie jak: ilość osób (str. 149), ilość gospodarstw (str. 166), zamiast liczba osób, liczba gospodarstw; struktura upraw rolnych zamiast rolniczych (str. 109); hodowla zwierząt gospodarskich zamiast chów zwierząt (str. 164). Roczny poziom przychodów, zamiast roczny przychód (str. 189). Ponadto w podpisach wykresów podane jest w nawiasie %, należało dodać gospodarstw, bo przedstawione na wykresach wartości są wyrażone w % gospodarstw, jednakże trzeba było się tego domyślać.

4. Wniosek końcowy

Przedstawione w pracy uwagi nie wpływają na wartość merytoryczną całości dysertacji i nie wazą na jej ostatecznej ocenie, ponieważ można uwzględnić w procesie publikowania zebranych materiałów i wyników badań. Zatem stwierdzam, iż przedstawiona do oceny rozprawa mgr Beaty Prukop pt., *„Uwarunkowania przyrodnicze, ekonomiczne i społeczne rozwoju agroturystyki na obszarze Bieszczadów”* stanowi oryginalne rozwiązanie naukowego zagadnienia i zasługuje na pozytywną ocenę. Jest dowodem opanowania warsztatu pracy naukowej w stopniu upoważniającym do złożenia wniosku o dalsze postępowanie w toku przewodu doktorskiego.

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, zawarte w „Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki” z dnia 14 marca 2003 roku z późniejszymi zmianami (Dziennik Ustaw nr 65 poz. 595).

Siedlce, 25 sierpnia 2018 r.

dr hab. Grażyna Anna Ciepiela, prof. UPH